

Роман Самчук

КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ЄВРОПІ

Нині проблема ідентичності є однією з найбільш дискутованих проблем нашого часу. Над її осмисленням працюють філософи, культурологи, політологи, психологи, етнографи та інші фахівці соціогуманітарної сфери. В усіх цих науках така проблема має свої особливості та виміри. Звідси можемо констатувати, що вона є не лише надзвичайно важливою, а й складною, багаторівневою та комплексною. Ще зовсім недавно більшість дослідників дотримувалися думки, що культура постмодерну та глобалізація розмивають традиційні ідентичності, однак є підстави стверджувати, що все не так однозначно. Варто наголосити на тому, що сучасність вносить свої корективи до розгляду цієї проблеми, деякі з яких є несподіваними та непрогнозованими.

Одним із нових аспектів розгляду даної проблеми є з'ясування специфіки повернення до попередніх ідентичностей. Останнім часом це питання цікавить чимало дослідників. Зокрема, до його розгляду звертався М. Кастельс, який стверджує, що процес руйнування традиційних цінностей індустріального світу, який відбувається під впливом глобалізації, надзвичайно складний та неоднозначний, оскільки в процесі руйнування та розмивання традиційних ідентичностей виникає своєрідний вакуум ідентичностей, який зумовлює ситуацію повернення до попередніх, які М. Кастельс називає «ідентичностями опору», оскільки вони мають антиглобалістське спрямування. Філософ наголошує на тому, що в такому випадку ідентичності можуть містити в собі асоціальний чи антигуманний елемент [1; 10].

У цьому процесі М. Кастельс вбачає певну загрозу, адже він веде до відродження різних фундаменталізмів, які можуть отримати потенційний доступ до зброї масового знищення, що «кидає гігантську тінь на оптимістичні перспективи інформаційної доби» [2, с. 509].

Яскравим підтвердженням цієї тези є ситуація з ІДЛ, яка свідчить про те, що таке занепокоєння філософа було небезпідставним. До того ж, нині маємо посилення націоналістичних рухів у всьому світі, зокрема в Європі. У цьому випадку ми хочемо зупинитися на такому аспекті проблеми: як реагують мешканці країн ЄС на «вторгнення» «Інших ідентичностей», яке відбувається в контексті сучасної міграційної кризи. Тут слід сказати, що, незважаючи на політику мультикультуралізму та толерантності, ціла низка країн членів ЄС виявилися неготовими до «зустрічі з Іншими ідентичностями». Варто звернути увагу на те, що західноєвропейські ідентифікаційні маркери є доволі слабкими, адже вони активно розмивалися протягом кількох останніх десятиліть: із часу створення ЄС не було створено стійкої загальноєвропейської ідентичності, в тоді, коли було «підірвано» національні ідентичності [3]. Зовсім інший стан справ маємо якщо порівняємо ситуацію з країнами Сходу емігранти з яких масово проникають до Європи: в цьому разі спостерігається збереження і посилення традиційних (патріархальних) ідентичностей.

Наявна ситуація показує, що проблема надзвичайно складна, оскільки емігранти не сприймають культурної традиції країн до яких вони емігрують. Понад те, вони ігнорують їх цінності, прагнучи перенести свою культуру, цінності, ідентичність до чужого культурного простору. Тому вони не набувають «місцевих» ідентичностей та не інтегруються до суспільно-політичного життя країни до якої емігрували, не набувають «нового громадянства», а прагнуть вмонтувати свої цінності та ідентичності в чужу усталену культурну матрицю або ж створюють свою паралельну культурну традицію, що викликає спротив та неприйняття місцевого населення.

Такий стан справ не може не викликати занепокоєння громадян ЄС, оскільки він суперечить духу їх суспільного договору та спрямовується на побудову держави в державі або ж національного анклаву чи культурного гетто, що створює не лише труднощі, а й певні загрози для цих держав. Однією з реакцій на такий стан справ є посилення ультраправих націоналістичних рухів у багатьох країнах ЄС. З маргінесу в політичне життя все більше вливаються такі політичні сили як: «Національний фронт» Марін Ле Пен, «Партія свободи» Герта Вілдерса, «Ліга Півночі» Маттео Салвіна, угорська партія «Йоббік», польські «Конгрес нових правих», «Ліга захисту суверенітету», «Національна вільна Польща» та ін. Як бачимо, назви цих політичних сил доволі промовисті. Програми цих політичних партій та рухів доволі схожі та основною метою зазначають захист національних інтересів держави та нації. Тут варто наголосити, що термін «нація» вживають в етнічному, а не політичному значенні, що в нашому випадку і є свідченням повернення до національних ідентичностей зразка XIX – поч. XX ст. З вищесказаного можна зробити висновок, що нині ще рано відмовлятися від класичних та національних ідентичностей: нові виклики та загрози зумовлюють повернення до них.

У такий спосіб отримуємо ситуацію «конфлікту ідентичностей», у якому секуляризовані та розмиті під впливом культури постмодерну ідентичності Заходу зіштовхуються і програють патріархально-релігійним ідентичностям Сходу. Такий стан справ мобілізує ультраправі рухи, які виступають за повернення до попередніх ідентичностей та «оздоровлення» нації. А оскільки на цей момент не напрацьовано нових ідентичностей, які були б дієвими в даній ситуації, очікувано та закономірно відбувається відкат до попередніх ідентичностей, які є певними культурними атавізмами, рудиментами та не вписуються в суспільно-політичну реальність. Тобто постмодерні ідентичності під час безпосереднього зіткнення не можуть конкурувати з традиційними (патріархальними) ідентичностями. Ситуація ускладнюється тим, що це «вторгнення» патріархальних ідентичностей зумовлює симетричну реакцію: посилюються праві та ультраправі рухи. Головна проблема полягає в тому, що на такому етапі немає дієвої моделі неконфліктної взаємодії та взаємоеіснування цих різних ідентичностей. Тому застосовувані урядами заходи лише знімають самі гострі проблеми, однак не вирішують їх повністю. У цій ситуації бачимо три варіанти розвитку подій: переможе один із типів ідентичності, будуть напрацьовані нові типи ідентичності, які дозволять вирішити це складне питання або буде мати місце постійний конфлікт, який перманентно буде спалахувати і затухати.

Варто зазначити, що в Україні також відбувається збільшення популярності політичних сил правого спрямування, але в нас цей процес пояснюється також і тим, що наша країна зазнала нападу агресора, тому зростання популярності націоналістичних політичних партій та організацій є закономірним і прогнозованим.

Повертаючись до розгляду сучасної дилеми ідентичності, слід наголосити на тому, що така ситуація ускладнюється тим, що дискурс ідентичності останнім часом надто заполітизований і використовується з різними маніпулятивними цілями, що лише піднімає градус напруги. У цьому контексті хотілося б звернути увагу на концепцію «руського мира», яка намагається поширити і нав'язати штучно створену ідентичність іншим країнам. Спроби поширення та прищеплення такої концепції створюють значне напруження на Сході Європи. Наша країна як ніхто інший відчула на собі справжній сенс і методи її «прищеплення».

Ще одним політичним зверненням у минуле, яке певним чином стосується сучасного дискурсу ідентичності є виборче гасло Д. Трампа: «Make America Great Again». Загалом у політиці є доволі поширеним та часто застосованим звернення до «славного минулого», що є одним із шляхів ідентифікації за допомогою звернення до чогось величного та спільного з минулого. Як уже зазначалося вище, в кризових ситуаціях чи при серйозних викликах часто відбувається повернення до попередніх типів ідентичності, що можна розцінювати як певний спосіб збереження, консервації або повернення до зрозумілої та дієвої моделі поведінки. У цьому контексті цікавим є спостереження П. Гуревича, який зазначає, що в межах екзистенціального психоаналізу з'явилося поняття, яке розкриває нові грані ідентичності – концепт «формулювання». «Формулювання» припускає, що в надзвичайних ситуаціях (катастрофа, війна) ідентичність руйнується. Людині, яка пережила цей досвід доводиться або подолати свою ідентичність із жертвою або «пережити символічне переродження» [4, с. 75–76].

Підсумовуючи, зазначимо, що проблема повернення до попередніх ідентичностей існує. Яскравими її проявами є поява цілої низки феноменів: концепції «руського мира», ІДІЛ та сучасної міграційної кризи з якою зіштовхнувся ЄС. У контексті чого постає ціла низка проблемних моментів, які стосуються сучасної проблеми ідентичності. Ще одним висновком, який можна зробити з вищезазначеного полягає в тому, що постмодерн і глобалізація не змогли повністю розмити національні ідентичності. Таким чином, за певних обставин доволі швидко може відбутися повернення до попередніх ідентичностей. Насамкінець варто зауважити, що складність та неоднозначність проблеми ідентичності засвідчує, що не існує єдиного «рецепта» її вирішення. Отже, така проблема ще довгий час залишатиметься однією з найбільш актуальних та потребуватиме значних зусиль для її оптимального вирішення.

Література:

1. Лях В. В. Свобода і пошук нових форм ідентичності в добу глобалізації // Мультиверсум : Філософський альманах : зб. наук. праць. – К. : Український центр духовної культури. – 2006. – Вип. 57. – С. 3–19.
2. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура. – М., 2000. – 608 с.
3. Андреева О. М. Криза національної ідентичності в Європі та її вплив на Україну [Електронний ресурс] / О. М. Андреева. – 2015. – Режим доступу : <http://sworld.com.ua/konfer38/430.pdf>.
4. Гуревич П.С. Проблема ідентичності человека в философской антропологии // Вопросы социальной теории : научный альманах. 2010. Том IV. Человек в поисках идентичности / Под ред. Ю. М. Резника и М. В. Тлостановой. М., 2010. – 528 с. – С. 63–87.